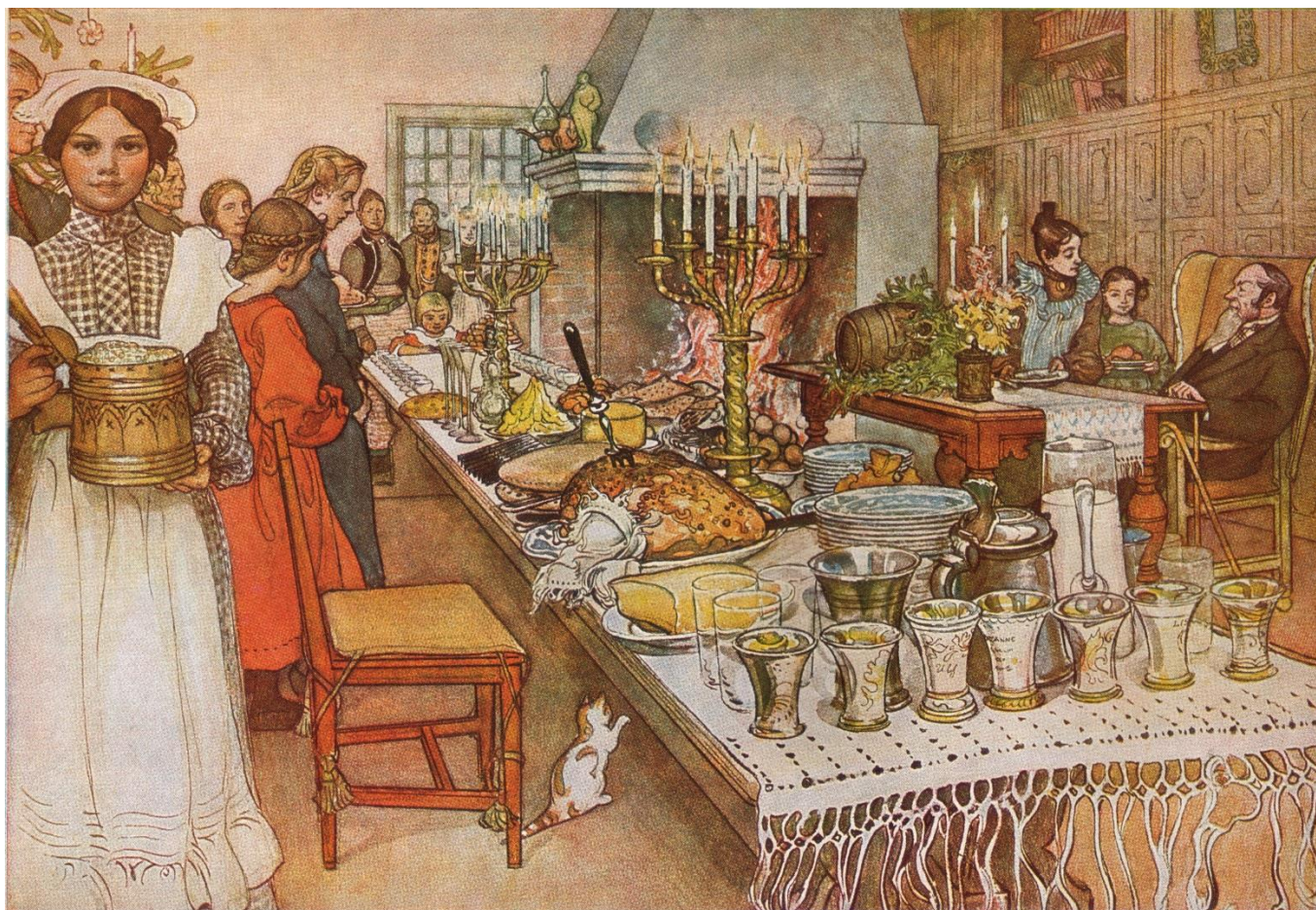

Sørum-Speilet

Nummer 5 – 2014 – 20. årgang

ROMERIKE STÅR FORAN SPENNENDE TIDER. Ikke bare øker trykket fra hovedflyplassen; en økende tilflytting til hovedstadregionen stresser tidligere landbruksdistrikter, og dette merkes også her. Tilflyttingen til det gamle Sørum er påtagelig, samtidig som Blaker i økende grad blir hengende etter – på godt og vondt. Les *Lederens spalte* på side 2.

Julaften av Carl Larsson, 1904. Foto fra Wikimedia

JUL I SØRUM I GAMLE DAGER

Karoline Thorbjørnsrud beskrev for 150 år siden hvordan julen og juleforberedelsene var på en gard i Sørum. Side 5.

LIVET LANGS RØMUA

Trygve Sæthers mange artige og interessante opplevelser fra Mjønerudfossen til Slemdalsfossen er godt fortalt på sidene 6-8.

PÅ TUR TIL HALLINGDAL I 1953

Elin Mørk var småjente da hun var med Blaker Sanitetsforening på tur til Hallingdal. Utførlig referat er funnet i gamle protokoller. Sidene 9-11.

ELLERS I DETTE NUMMER:

Innkalling til årsmøte 2015 - side 3

Minneord om Kjell Huseby og Kristian Lieungh - side 4

Prestens medhjelper eller kirkeverge - side 11

Restaureringsprosjektet Slora Mølle - side 15

Litt om smått og stort: Turer og Valstad Café - side 16

Kalender og gode boktilbud - side 19

LEDERENS SPALTE

Romerike står foran en spennende utvikling. Ikke bare øker trykket fra hovedflyplassen, men økende tilflytting til hovedstadregionen stresser tidligere landbruks-distrikter.

Dette merker også Sørum kommune. Tilflyttingen til det gamle Sørum er påtagelig, samtidig som Blaker i økende grad blir hengende etter – på godt og vondt.

Blaker og Sørum Historielag og Fortidsminneforeningen.

Historielagene i Blaker og Sørum ble etablert henholdsvis i 1953 og 1952, og valgte sammenslåing i 1970 til Blaker og Sørum Historielag. Med Romerike Historielag som regionens paraplyorganisasjon er vårt historielag også assosiert med Fortidsminneforeningen. Det har betydning for vår orientering i bevaringssaker.

Blant annet ved Fortidsminneforeningens anbefaling ble finansieringsstøtte til Slora Mølles restaurering sikret fra Norsk Kulturminnefond. Det har igjen ført til et styrket nettverk innenfor kulturminnevernet regionalt for oss. Dette nettverket er godt å forholde seg til når bygningsvern kommer på dagsorden. Saken om bevaring av Nordli er tapt, mens Vølneberg gamle skole, Slora Mølle og den gamle hengebroen ved Rånåsfoss er det grunn til å glede seg over.

Fortsatt samarbeid? Siden 2000, og frem til for få år siden, har samarbeidet med Sørums kulturkontor om kulturminneadopsjonsprosjekter med barneskolene vært hovedoppgaver i vår aktivitetsplan. Dette endret seg ved omorganiseringen av Sørum kommunes styringsmodell. Kulturkontoret synes å være oppløst, og dets tidligere oppgaver degradert. Men «gammeldags skole» på Vølneberg fortsetter uendret også i 2015. Ellers er historielaget ikke invitert til å delta i øvrige programmer med skolene i 2015.

Bygdeboka for Blaker. Vårt inntrykk er at så vel i den kommunale administrasjon som i det politiske miljø er oppmerksomheten om Sørums identitet og historie lite påaktet for tiden. Da er det godt at tidligere års politiske beslutninger er bindende for gjennomføringen av bygdebokarbeidet. Ved sekelskiftet ble det besluttet tverrpolitisk at Sørum Bygdebok, bosettings og

næringshistorie, skulle skrives. I 2014 ble bind 5 om Frogner utgitt. Arbeidet pågår fortsatt, nå med nytilsatt redaktør Aslak Kittilsen, som følger i Jan Erik Horgens tradisjon, og skriver Blakers bosettings- og næringshistorie. Ved historielagets sterke engasjement og med lokalbefolkningens oppslutning, er bygdeboken i ferd med å bli blant de beste i landet.

Med denne bygdeboken kan innbyggere i Sørum finne sin identitet. Identitet gir samhørighet med historie, tradisjon, landskap og folk. Tilfang fra bygdeboken egner seg godt i skoleundervisningen, i integrering av tilflyttere – fra andre landsdeler og fremmede land. Derfor mener historielaget at ikke bare innbyggere, men også skoler og eldreinstitusjoner bør ha tilgang til Sørum Bygdebok. Vi tror identitet er vesentlig for riktige politiske beslutninger. Derfor mener vi også at våre folkevalgte aktivt bør gjøre seg kjent med Sørum gjennom bygdeboken, før de tiltrer sine viktige verv.

Mye å oppleve i Sørum. Sørum ligger i vekstsenteret mellom Oslo og Gardermoen. Det åpner over tid muligheten for å tilby opplevelser innenfor nærturisme og reiseliv. Blaker og Sørum Historielag tok initiativet til «Opplev Sørum» i 2010. I samarbeid mellom næringsliv, kommune og frivillighet er anledningen til å skape virksomhet innenfor dette segmentet overmodent. Også for dette formål kan innholdet i bygdeboken være utgangspunktet for å videreutvikle nærturisme. Vi har Tertitten, lensene, kirkene, gårdene og husmannsplassene, Vølneberg skole og Slora Mølle, vi har Pilegrimsleden, Taterstien og Asbjørnsen-stien og meget mer.

Historielaget går i spenning et nytt år i møte. Med det ønskes alle en **God Jul og Godt Nytt År!**

Dag Winding-Sørensen, leder

OM SØRUM-SPEILET

Redaksjon:

Lillian Mobæk, redaktør
Telefon 952 23 106
Epost lilmobe@online.no

Asbjørn Langeland
Telefon 63 82 00 85
Epost asb-lang@online.no

Dag Winding-Sørensen
Telefon 995 43 747
Epost ivwind@online.no

Anne-Marie Lund
Telefon 477 57 261
Epost annlund@online.no

Sørum-Speilet utgis med 5 nummer i året.

Publiseringsplan for 2015:

Nr.	Stoff-frist	Utgis ca. uke
1	23. januar	8/9
2	27. februar	12/13
3	8. mai	24/25
4	21. august	38/39
5	30. oktober	49/50

Stoff til bladet bes sendt pr. epost til redaksjonen, evt. pr. post til Blaker og Sørum Historielag, Postboks 72, 1921 SØRUMSAND.

© **Opphavsrett:** Materialet i Sørum-Speilet omfattes av åndsverklovens bestemmelser.

Utforming: Lillian Mobæk.

Trykk: X-idé as. **Opplag:** 600.

ISSN: 1894-8154

BLAKER OG SØRUM HISTORIELAG

Stiftet i 1970 ved sammenslåing av Blaker historielag og Sørum historielag, og tilsluttet Romerike historielag og Landslaget for lokalhistorie.

Som medlem får du hvert år 4 nummer av **SKYTILEN**, medlemsbladet med lokalhistorisk stoff fra hele Romerike, og 5 nummer av **SØRUM-SPEILET**, med stoff fra Sørum. Medlemskontingent: kr. 250,- pr. år. Postadresse: Blaker og Sørum Historielag, Postboks 72, 1921 SØRUMSAND. Bankkontonr: 1321.08.05189 Hjemmeside: www.sorum.historielag.no. Facebook: www.facebook.com/blakerogsorumhistorielag

Vi vil gjerne ha nye medlemmer! Ta kontakt med leder Dag Winding-Sørensen på ivwind@online.no, eller via «Kontakt-oss»-skjemaet på vår hjemmeside.

ÅRSMØTE-INNKALLING 2015

Det innkalles med dette til årsmøte i Blaker og Sørum Historielag onsdag 11. mars 2015 kl. 19:00.

Møtet holdes på Sørumsand. Nærmere informasjon om faglig foredrag i forkant av møtet og møtelokale kommer i Sørum-Speilet nr. 1/2015 og på nettsidene våre www.sorum.historielag.no.

Forslag til saksliste:

1. Godkjenning av innkalling og saksliste
2. Valg av møteleder og referenter samt to til å skrive under protokollen
3. Årsberetning for 2014
4. Revidert regnskap for 2014
5. Forslag til arbeidsplan for 2015
6. Forslag til kontingent for 2016
7. Forslag til budsjett for 2015
8. Innkomne saker
9. Valg av medlemmer til styret, til valgkomitéen, revisor med vara, og utsendinger til årsmøtet i Romerike Historielag.

Ad sak 8 - Innkomne saker:

Saker til årsmøtet må være styret i hende senest 4 uker før årsmøtet, dvs. 11. februar 2015.

Adresse: Blaker og Sørum Historielag v/Dag Winding-Sørensen, postboks 72, 1921 Sørumsand, eller epost: ivwind@online.no

Møtepapirer og endelig saksliste blir lagt ut på vår hjemmeside senest 2 uker før møtet. Sakslisten og møtepapirene legges også ut i møtelokalet.

NB! Papirutgave av møtepapirene med endelig saksliste kan dessuten bestilles fra nestleder Gro Langeland, tlf. 90 53 65 88/63 82 00 85 eller epost: gro.lang@online.no

21. oktober 2014

Dag Winding-Sørensen (sign.)
leder

 Historielaget er nå på Facebook:
www.facebook.com/blakerogsorumhistorielag

MINNEORD

KJELL HÅKON HUSEBY (1932-2014)

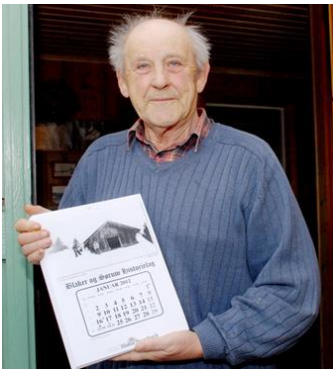

Foto: Indre Akershus Blad

Kjell Huseby er gått bort. Kjell bodde på historisk grunn på Blakersletta, med store gravhauger omkring, også på egen eiendom. Han var alltid brennende interessert i historie, og hadde dyp kunnskap både om lokalmiljøet og slektene.

Likeledes var han alltid parat når skolene hadde behov for innføring i heimstadiære.

På 1980-tallet var Kjell Huseby en drivende kraft i Blaker og Sørums Historielag. Det gav resultater. I flere år ble meget av hans ledige tid brukt til å restaurere den forfalne gamle skolebygningen på Vølneberg, som Blaker og Sørums Historielag sikret og kjøpte i 1980. Fra en nedslitt rønne bidro han til å bringe husets uttrykk tilbake til ca. 1910. Huset med tak og ytterkledning, rommene med gulv og takbjelker, planker og paneler ble sirlig fjernet, og restaurert i den grad det lot seg gjøre. Meget tid gikk med til å finne frem til riktige erstatningsmaterialer, profiler og fargevalg for innredningen i skolestue, kjøkken, stue og sovekammer. Siden 2000 har alle Sørums 4. klasser kunnet glede seg over gammeldags undervisning på Vølneberg.

I 1983 startet Kjell Huseby kalender-komiteén sammen med Kristian Lieungh og Odd Skullerud. Etter hvert ble Kjell alene om kalenderarbeidet, men trofast og med stor iver har han hvert år samlet historiske bilder fra Sørums og Blaker, og latt trykke Blaker og Sørums Historielags årskalender i et opplag på 1000 - med finansiell støtte fra Blaker Sparebank. Denne kalenderen har for mange blitt en tradisjon å sikre seg, og ha som en liten juleoppmerksomhet til venner og kjente. Kalender nr. 30 ble gitt ut i fjor. Også for 2015 rakk Kjell Huseby å gjøre klar kalenderen før han gikk bort 24. september etter et kort sykeleie. Kalenderen er i salg som vanlig før jul - som en siste hilsen fra Kjell.

Vi takker for hans varme engasjement, hans pliktfølelse og hans gode vennskap. Kjell er dypt savnet. Fred med hans minne.

Dag Winding-Sørensen, leder

(Mer informasjon om 2015-kalenderen på side 19.)

KRISTIAN LIEUNGH (1916-2014)

Kristian Lieungh har forlatt oss. Han døde 19. oktober, og er dypt savnet av historielagsbevegelsen. I en menneskealder har han vært på Romerike Historielags Hus. Her var han med helt fra starten av restaureringa i begynnelsen av 80-tallet, som vaktmester både for huset, og menneskene som brukte huset.

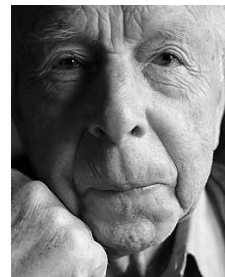

Foto: Anders Henriksen

Han var kontinuiteten i laget under mange ledere og styrer. Vårt medlemsblad Skytilen hadde neppe eksistert hvis det ikke hadde vært for Kristian. Han ordnet med trykking og distribuering i en årrekke.

Gjennom et langt yrkesliv ble han godt kjent med mennesker og lokalhistorie, som var hans store interesse. Hans fantastiske hukommelse og ordenssans gjorde at dette ble tatt vare på og systematisert til glede for oss alle. Bare tenk på «Minner fra Frogner» om oppveksten på Romerike i mellomkrigstiden.

Han var ikke aktiv bare i Romerike Historielag. Blaker og Sørums historielag var også viktig for ham. Restaureringen av Vølneberg skole var et av hans hjertebarn.

Men nå, etter et langt liv, hadde Kristian ikke flere datoer igjen. Han var den siste av de tre som startet «Sørums-kalenderen» som gikk bort. Kristian er savnet i historielagsbevegelsen, men han blir ikke glemt. Han etterlater seg mange fine minner som vil gjøre at vi kommer til å huske ham.

Vi lyser fred over lokalhistoriens «grand old man» Kristian Lieungh. Hvil i fred, Kristian.

Tom Halvorsen, leder i Romerike Historielag

JUL I SØRUM FOR 150 ÅR SIDEN

Bygdeboka Sørum Herred bind 1 fra 1942 har et kapittel kalt «I manns minne» av Reidar Th. Christiansen. Der gjengir han utdrag av det som gamle sørumsfolk har fortalt om livet i bygda rundt midten av 1800-tallet.

Karoline Thorbjørnsrud (bilde fra bygdeboka) som levde fra 1852 til 1942, har fortalt om juleforberedelser og julefeiring, og vi gjengir dette slik Christensen presenterte det i bygdeboka.

Lysstøyping. Den første juleforberedelsen var at en av karene kom inn med et stort saueskinn og en heil del usmeltet talg – «tarmringer». De la denne talgen på skinnen og banket den med hammeren til den ble seig. Så skulle den smeltes og renses til å støype lys av. Først måtte en lage veiker. En tok 5-6 tråder av høfseter (avenger) fra et av lerretene som var vevet om sommeren, la dem over en lysteinn, tvinnet dem, og smurte dem med talg. En måtte lage så mange veiker som en trudde det ble lys. Det var reint en høytidskveld. Veikene ble delt ut på lysteinnene, det var smale pinner ½ alen lange, tre veiker på hver pinne, ca. 15 i alt. Så la en to lange kjepper mellom to stolrygger, og lysteinnene med veiker hengtes opp mellom dem. Så tok en én kjerne, fylte den halvt med kokende vann, og til sist den smeltede talgen. En satt så ved enden av kjeppene, tok lysteinnene en om gangen og dyppet i talgen, de lå mellom kjeppene, et par tommer mellom hver. Når en hadde dyppet så lenge at det begynte å vise seg vannpølser på

lysene, skulle en slutte. Et Hellig-trekongers lys måtte en også støype. Da tok en og bandt sammen tre veiker, en to-tre tommer nederst til å sette i staken. Øverst ble det så tre greiner. Det skulle brenne trettentkvelden. Til sist dyppet de noen korte veiker i resten av talgen; det ble smålys til å ha i løkta i fjøset. De lyste ikke stort.

Brygging. Så var det brygginga. En brygget til jul og påske og kanskje et brygg til slåtten. En kvart tønne bygg ble satt i «staup» og fuktet med vann og sto til den begynte å gro. Så skulle det på kjona. Det var et lite hus hvor en også tørket havre som skulle males. Maltet måtte tørkes til det ble brunt, ellers fikk ikke ølet rette fargen. Så skulle det til mølla og grøpes eller maltes. Det tok en heil dag med å varme vatn i to store gryter og slå over maltet, som lå i et stort trekar, øse opp det tynne og koke på

nytt, mange ganger. Til slutt la en råsten. En måtte da ha et annet kar med stort tappehull ved bunnen. Så la en noe av ei skål med hull i over åpningen, og over der igjen et lag med pene, rene vedtrær, som rakk karet rundt, og oppå det igjen et lag med ren halm. Så østes maltet over i dette andre karet etter at det tynne var øst opp i grytene. Det ble kokt opp og øst på maltet – råsten – og så ble det vørter. Den måtte en tappe av og øse i et rent kar eller tønne, og så når det var passe kalt, røre i «gang» gjær, som var tørret fra året før, og få det gjæret. Brennevin brente også folk sjøl før i tida. Det var vanlig at gamlekara kom og smakte på brygget, og de smakte iblant så grundig at de ble liggende på stedet.

Slakting og baking. Årvisst var det også med slakt og baking til jul. Kanskje lager en flere slag nå enn før, men en sydde da ruller, laget spekepølser, blodpølser og kjøttkaker. Av griseslaktet skulle det være to slag pølser, og alt smultet skulle stelles. Det ble bakt vørterkaker og hvetekaker, en 40-50 av hvert slag. De fleste hadde fått bakerovn alt den gangen, men før stekte en mellom to takker. Man la disse takkene i skorsteinen på et stort brandjern eller på steiner med steiner mellom i kanten, så det ble en kvart alen mellom dem. Så fyrte en med fin bakstevend under og over. De eneste småkakene som ble laget til jul, var fattigmann, og den ble ikke brukt til kaffe, men til brennevinskaker.

Så skulle heile huset stelles ferdig, tallerkener, fat og blikktøy pusses, en skulle bade, og i juleotta fikk en helgeklærne på, da begynte jula. Kara var tidlig på ferde for å hogge juleveden, og småguttene la den i kåter, tre fra gulv til tak i skjulet. Veden skulle vare til trettendagen.

Julekvelden. Og så var det julekvelden, den lykkeligste kvelden i heile året. Bordet ble dekket med julekveldsduken, blankpussede tinntallerkener, en liten lysestake til hver av barna med små lys i, to store lysestaker med store lys og lysesaks til å pusse dem med. Maten skulle til kvelds være helgryns melkevelling, lutefisk og ribbe med to slags pølse. Etter de hadde spist, sang de julesalmen: «Op alle glædes, glædes nu» og leste julekveldsbønnen i salmeboka.

Juletre hadde de i denne heimen, men de brukte ikke julegaver. Ellers var den gang ikke juletre vanlig rundt om på gardene, det er kommet seinere. Om det gikk riktig for seg, forteller andre, var det samme mat juledags morgen som julekvelden. Bordet skulle stå dekket natta over. De brukte iblant å dele opp julekosten så hver fikk sin haug, og så kunne de stille med det som de ville.

Avskrift fra bygdeboka ved Asbjørn Langeland

LIVET LANGS RØMUA

Trygve Sæther forteller: Elva Rømua begynner sin ferd i Ullensaker og går gjennom store deler av Sørumsfjord før den renner ut i Glomma ved Hammeren. Langs Rømua var det mye liv og røre i gamle dager. Elva ble brukt på mange måter og var en viktig del av dagliglivet.

Slik var det også i mange år i min tid, og det kan være artig å se tilbake på alt det som foregikk langs ei slik elv. Det jeg nå skal fortelle, handler mest om strekningen fra Mjønerudfossen til Slemdalsfossen.

Dammen ved Slemdalsfossen

Om våren var det tid for tømmerfløting. Alle vet jo at det var tømmerfløting i Glomma, men også ei mindre elv som Rømua, var nyttig når tømmer skulle fraktes ut av skogen. I 1920 ble det bygget fløterdam med tømmerrenne i Slemdalsfossen, slik at tømmer helt opp til Holtfossen kunne fløtes i elva. Dammen var i bruk til rett etter krigen.

Når snø og is var blitt borte om våren, ble damåpningen stengt med «nåler». Damåpningen var 2,5 m høy og 5 m bred. «Nålene» var 3 m lange stenger av tre, 4 x 5 tommer i firkant. De hadde en spiss i den ene enden, og der spissen begynte var det boret et hull. Når damåpningen var tettet, ble bunnluka skrudd igjen. Vannet steg og begynte å renne nedover tømmerrenna, slik at tømmer kunne komme forbi og utenom fossen.

Fløterdammen ved Slemdalsfossen. Foto: Trygve Sæther

I 1946 ble det rett og slett gjort hærverk ved dammen. Noen hadde kastet nålene i elva, to av dem ble liggende på badeplassen i Sæther. Etter den tid var det ikke mer fløting ovenfor Slemdalsfossen.

Fordi faren min, Kristian Sæther, var sjef for Rømua fellesfløterforening, hadde han båt. Det var bare noen få som hadde det. Det var mye jobb med båten om våren, for da måtte den tjærebes. Men båten var jo god å ha når vi skulle fiske eller krepse, og det hendte også at vi satte over folk som skulle med toget fra Kløfta stasjon.

Det var mye nærmere enn Sørumsand fra oss. En kunne også komme seg over elva ved å gå på ei hengebru som var under kraftledningen. Tømmerfløting i Sørumsfjord kan vi lese mer om i boka «Glomma gjennom Sørumsfjord» (2009).

Ismortjaging og gjeddefangst

Tidlig på våren var også tida for å «jaga ismort» i bekkene som rant ut i elva. Det var Stubberudbekken, Teiebekken, Hynna og Rognstadbekken. Det foregikk slik: En stor hov som var minst 1 m i diameter ble plassert i bekkeløpet. En måtte stå der og passe på, mens to eller flere gikk omtrent hundre meter oppover langs bekken. De plasket med lange raier i bekken slik at de fikk skremt fisken inn i hoven. Den første morten vi fikk om våren, ble stekt og spist, og den var faktisk veldig god!

Seinere ble det gjeddefiske, og etter hvert gjørs, brasme og andre fiskeslag. Det ble lagt ut teiner, ruser eller garn. Teiner var det vanligste. De var omtrent 2 m lange med en diameter på ca. 1 m.

Under krigen var det mange som fisket i elva, det var

nyttig matauk. De som ikke hadde eiendom ned til elva, fikk lov å fiske hos andre. Det var en regel som sa at ingen måtte stenge mer enn halvparten av elva med fiske-redskaper, og dette var veldig strengt. Den største fisken jeg husker, var ei gjedde som far min tok. Den veide 10 kg (bildet).

Samtidig fikk vi flere gjedder på 2-3 kg. Dette ble det lagd gjedde-kaker av. Det var mye arbeid å rense og stelle til farse av gjedde, men det var verdt stria, for du verden så godt det smakte med gjeddekaker!

«Juster». Det ble brukt flere typer fangstredskaper for å få tak i det som levde i elva. Da gamlehuset på Vestigarden Egner ble revet i 1960, ble det funnet en gammel «juster». Redskapet kalles vel også lyster eller lyster gaffel, for den ser ut som en stor gaffel. Vi regner med at den hadde blitt brukt på storgjedda, enten ved sollys eller med kunstig lys fra båt. Lystring, eller «justring» foregikk også i skumringen. Under krigen en gang var jeg sammen med onkelen min i Oslo, og vi var nede på bryggene. Da så vi en mann som tok en stor ål med en slik «juster».

Trygve Sæther med justeren som ble funnet på Egner. Den befinner seg nå i uthuset på Vølneberg skole, sammen med andre redskaper fra gamle dager. (Foto: Anne-Marie Lund)

Da Flaenstuten ble stjålet

I det hele tatt var folk stadig ute etter mat under krigen, for det var knapphet på alt. Fiske i elva var som sagt populært, men det var jo stas med kjøttmat også. En gang ble en hel okse borte fra Flaen.

Begge Flaen-garda har eiendom ned til Rømuia nord for Sæthertangen. De hadde sluppet oxen sammen med kvigene ut i skogen, for at oxen skulle gjøre jobben sin så det ble kalver på kvigene. Først på 50-tallet ble det slik at kuer og kviger kunne insemineres, før den tid måtte en stole på oxen. Utpå høsten oppdaget de at oxen var blitt borte. Det ble antatt at den kanskje hadde slått seg sammen med andre dyreflokker, men ingen hadde hørt noe om den, den var og ble borte. Det ble satt i gang leiting, og vi unga var også med og leita. En dag så vi spor i elvekanten som tydelig viste hva som hadde skjedd. Noen hadde nok fått satt tau på oxen, dratt den over elva og slaktet den der. Så vidt jeg vet, ble ikke tjuvene tatt. Om disse skulle ete opp alt kjøttet selv, er ikke godt å vite. Det var gode penger å tjene på svartebørsen under krigen, så det kan vel hende det ble litt både i magen og lommeboka!

Sommer og badeliv

Når snøsmeltinga satte i gang i fjellet, ble det mye vann i Glomma og Rømuia. Da kunne det være risikabelt å holde til ved elva, for den var stor og stri, og vi unga fikk beskjed om å passe oss. Stort sett gikk det bra, og når badesesongen satte inn, var det hverken mye strøm eller mye vann.

Men en sørgelig hendelse husker jeg godt. I nabo-garden Sørgarden hadde de fått seg ny gårdsgutt den 14. april 1943, 17 år gamle Erling. En kveld i førsten av juni var det godt og varmt, og da fant eldste sønnen på garden og Erling på at de skulle bade. Men Erling druknet, og det var veldig trist for oss alle i grenda. Kanskje var vannet i elva for kaldt slik at han fikk krampe, eller han var kanskje ikke så flink til å svømme. Skremmende var

det at elva kunne være såpass farlig, og det ble enda viktigere enn før å bli god til å svømme og mestre vannet når en var uti.

I juli måned, når slåttonna hadde begynt, badet alle - unger og voksne, mye i elva. Vi ungene lærte tidlig å svømme. Vi brukte «svømmekubber» som hjelpemiddel. Det var to trekubber, omtrent 25 cm lange og 15 cm i diameter. Mellom kubbene var det ei reim. Det var litt plagsomt å ha på dette, men da fløyt vi i hvert fall. Så øvde vi på svømmetaka, og etter hvert klarte vi å holde oss oppe sjøl!

Å ha mulighet til å bade i elva var veldig fint. Når noen av oss gikk ned for å bade, fikk vi gitt beskjed til nabo-ungene også, så vi ble en hel flokk. Da ble det mest moro! Jeg hadde en kamerat, Ole Hofskelrud, som bodde på andre sida av elva. Når jeg skulle bade, satte jeg opp et bord på en spesiell måte ute, slik at han skulle se det og skjønne at nå måtte han også komme ned for å bade. Da var han ikke sein!

All den moroa vi ungene hadde når vi bada og lekte, var ikke den eneste fordelene. Det var deilig og avkjølede i varmen, og så ble vi jo reine! Det var ikke så mange som hadde bad i huset den gangen jeg vokste opp. Da var det godt å kunne vaske av seg skitt og svette nede i elva etter en hard arbeidsdag. Var det en varm og fin sommer, kunne badinga fortsette helt til ut i september.

Vel, om vi alltid ble så reine av denne badinga, kan jo diskuteres. Bunnen i elva var heller løs og gjørmete, og da var det ikke til å unngå at vi sparket opp mye leire fra bunnen. Så vannet kunne vel med rette kalles «leirvelling» der vi holdt på. Ole snakket om det her forleden, og sa at på slutten av sommeren var han så grå av leire at han måtte skrapes rein med piassavakost. «Men det var vel sunt», sa han, «for folk betaler jo i dyre dommer for å reise på helse-spa og bli pakka inn i leire!» Riktig så ille som han framstiller det, var det vel ikke. Men jeg husker at vi fikk beskjed av de voksne om å gå litt lenger opp i elva for å skylle av oss, før vi avslutta badinga og skulle tørke oss.

Knut Sæther og Kåre Lund i hjemmelagd kano på Rømuia. (Foto fra Trygve Sæther)

Vi var aldri i beit for noe å finne på. En sommer bygde broren min og kameratene hans en kano. Da var de ca. 10-12 år gamle. Robåten vår, som jeg har nevnt før, skulle jo ikke brukes «bare for moro skyld». Men kanoen var til stor glede, den var det mye moro med!

Krepsing i august

Krepsefisket i august var et av høydepunktene for oss som bodde ved elva. Da rodde vi til Slemdalsfossen. Krepsinga foregikk om kvelden eller natta. Det skulle være kjøtt til krepseåte, så det ble ofte litt jobb med å få tak i det. Var det ikke noe slakteavfall å få tak i, eller vi ikke fikk skutt ei kråke eller skjære, hendte det at ei gammel høne eller en katt måtte bøte med livet.

Det var spennende å krepse og «vekja» hover og ruser som ble lagt ut langs elvebredden. Når vi tok opp rusene som hadde ligget uti om natta, kunne det kry av kreps inni dem. De krabbet over hverandre og lagde den spesielle «tikkelyden» som alle krepsefiskere sikkert husker.

Vi lærte tidlig at små kreps skulle kastes uti igjen, slik at de kunne vokse seg store og gode til året etter. Det var jo forresten ikke mye mat på en krepse, så det måtte være god fangst for at det skulle bli en servering! Når krepsen skulle kokes, måtte vannet først fosskoke skikkelig. Krepsen ble sluppet levende ned i gryta, og måtte ikke pines. Var vannet varmt nok, skiftet krepsen farge fra sort til rød nesten med det samme. Et fat med røde kreps med dillkroner imellom var et festlig syn, og det ble ekstra stas fordi det var bare på den tida på året vi spiste kreps.

Slå laka var ikke noe for amatører

Om høsten, når det var blitt tynn stålis på elva, skulle en prøve å «slå» lake. Laken stod under isen med hodet tett oppunder isen. Med øksehammer slo vi med stor kraft i isen, og fisken ble slått i svime. Så var det å hugge hull i isen og få fisken opp. Å «slå laka» var vanskelig, det gikk best for dem som var drevne og virkelig kunne dette! En annen metode for å få tak i lake ble også brukt. Det ble hugd et stort hull på omtrent 2 x 3 m i isen, og ei teine ble lagt nedi. Om natta frøs hullet igjen, så det måtte vi hugge opp på nytt neste dag for å se om det var kommet noe lake i teina. Vi fikk ofte fisk på denne måten, så det var nok en sikrere metode. Lake har best kvalitet i den kalde årstida, så om vinteren var det en veldig god matfisk.

Vinteraktiviteter

Elva bød på lek og moro om vinteren også. Gå på skøyter eller kjøre med spark på isen holdt vi på med helt til snøen kom og la seg for godt. Når januar kom, var som

oftest isen blitt sterk nok til at vi kunne kjøre på elva med hest og slede, hvis det var kommet snø. Da skulle det kjøres hjem kornband og høy fra englåvene, som vi kalte dem. «Utløer» er et annet ord som også blir brukt. Begge Sæther-gårdene hadde englåver ved elva. Mellom Stubberudlåven ved Mjønerudfossen til Sæthertangen i nord var det ti låver langsmed elva. I dag er bare Nordenglåven igjen. (En slik englåve står det bilde av på s. 184, bind I av Sørums bygdebok.)

En gang var nok isen usikker, men vi dro av gårde for å hente høy likevel. Da gikk en av hestene gjennom isen. Det ble et veldig brak, og hesten bakset fortvilet for å komme opp igjen. Vi måtte til å slå ned isen inn til land med øks, så ble hesten spent fra sleden. Da kom den seg opp av vannet. Så ble den spent for høylasset igjen, og kjørte det hjem. Dermed gikk alt bra den gangen!

Vann måtte til for både folk og dyr

Ja, elva ble brukt til mye, og var nyttig på mange vis. Jeg husker særlig en gang elva var veldig god å ha. Det var tørkesommeren 1947. Da kom det nesten ikke regn, og om høsten var brønnen og dammen helt tomme. Alt vannet vi trengte på garden, måtte kjøres fra elva. Det var til matlaging, renhold og klesvask, og til de dyra som ikke gikk på beite med tilgang til vann. Hesten dro ei høyvogn lesset opp med tønner og spann, og når snøen kom, brukte vi slede.

I oktober kom det snø, men nok vann ble det ikke av den før i april året etter. På Vølnergardene, Flaen og Sæther kjørte vi vann fra elva hele vinteren. Det tok både tid og krefter, men likevel var vi heldige som hadde elva i nærheten.

I 1958 flyttet jeg fra Sørums. Inntil da hadde vi badet i elva, drikket vannet fra den og brukt fisken derfra til mat. Da jeg kom tilbake til bygda, til Egner nordre i 1965, var mye forandret. Her lå også en del av eiendommen ned mot Rømua, men elva kunne ikke brukes som før. På disse åra hadde mange fått bad og vannklosett, og om sommeren når det var liten vannføring, kunne vi kjenne at det luktet kloakk av elva. Militærleiren på Onsrud var blitt bygd i løpet av disse årene, og de store utslippene derfra gjorde det enda verre.

Det er ikke så mye utslipp direkte ut i elva lenger, men forurensningen er der fortsatt. Den tida da vi hadde friskt drikkevann, nok av fisk og kreps og herlig, rent badevann i disse mindre elvene, er kanskje for alltid forbi. Derfor er det viktig å ta vare på minnene fra den gangen elva var en viktig del av livsgrunnlaget vårt.

Fortalt av Trygve Sæther. Nedskrevet av Anne-Marie Lund.

SANITETSTUR TIL HALLINGDAL I 1953

Elin Mørk forteller: Helt tilfeldig fant jeg i lokalene til Blaker Sanitetsforening møteprotokollen for Mork sanitetsforening fra 1947 til 1954. Etter å ha spurt nåværende leder fikk jeg lov til å låne boka, som for meg vekker gamle minner.

I 1953 bodde jeg på Vest Mork og min mor, Ester Mørk var medlem i Sanitetsforeningen. På medlemsmøtet i mai ble det bestemt at årets sommertur skulle gå til Ål i Hallingdal. Der bodde min onkel Syver, tante Margit og fetter Halvor, også de med etternavnet Mørk. Som eneste unge fikk jeg lov til å være med, og jeg husker fortsatt at min mor vekket meg tidlig om morgenen for å høre om jeg fortsatt ville være med. Det skulle jeg.

Turen ble for meg en opplevelse, og da jeg fant referatet i boka kom mange minner tilbake. Ekstra moro ble det da jeg husker mye av det som er beskrevet i referatet fra turen.

Sjåfør var Sverre Bakstad, som kjørte for Bjerkes Bilruter i Lørenfallet. Referatet er skrevet av Klara Rindal, som da var leder av foreningen.

Referat fra Sanitetsforeningens tur til Hallingdal lørdag 28. og søndag 29. juni 1953:

«Lørdag morgen kl. 8 var bussen fullastet. 34 stk. i alt derav 7 menn som fikk lov til å være med da plassen tillot det. Vi startet fra Mork, tåkeskyene som vi hadde tidlig på morgenen lettet, gled fra hverandre, og solen kom fram. Siden sviktet den ikke. Vi hadde det deiligste vær hele tiden. Turen gikk gjennom Nittedal, Hakadal, over Hadeland og Land, langs Harestuvannet og Randsfjorden.

Kl. 11 var vi på Brandbu, og nå måtte vi ha frokost. Vi gikk inn på første og beste kafé, fikk bestilt kaffe til alle sammen, og det smakte deilig med mat. Kl. 12 startet vi på neste etappe, som skulle gå helt til Fagernes i Valdres. Sjåføren lovet oss å komme dit så tidlig at vi kunne komme i butikkene å bese oss litt. Vi fortsatte langs Randsfjorden hvor vi visstnok kjørte en 2 – 3 timer før vi kom til Dokka, men da var den lange, vakre fjorden slutt. Så gikk turen videre til Etna over Tonsåsen til Leira, og så var vi straks fremme ved Fagernes. Vi hadde bare tatt en kort stans et par ganger på denne lange etappen. Klokken var nu 15.45 så vi fikk altså litt tid før forretningene stengte.

På Fagernes var det vakkert. En del bymessige strøk, fine villaer med pene hager, blomster og frukttrær og høye skogkledde fjell omkring. Kunne gjerne ha vært her en 8 dagers tid, men vi hadde jo ikke akkurat ferie. Her var

flere kaféer, så vi delte på oss, og gikk dit vi hadde lyst. De fleste av oss hadde kjøpt et lite minne fra Valdres, som vi viste fram til hverandre da vi kom i bussen igjen. Starttiden var satt til kl. 5, så da var alle på plass. Vi kjørte tilbake til Leira og dro derfra opp mot snaufjellet, forbi Sanderstølen. Oppe på toppen måtte vi stanse, og gå ut av bussen. Herfra så vi bort i snøfjella i Jotunheimen. For et herlig skue. Det så ut som de rakte opp på den blå himmelen, og lignet svære perlemors skyer.

Tobakksglade geiter. Like ved veien var det en sæter med en hel del geiter. Disse var så godmodige. Hele flokken kom bort til oss og snuste på lommene våre.

De var sikkert vant til å få noe av dem som reiste forbi. De spiste sukkertøy og alt vi bød dem. Tobakk var de svært glad i. En riktig stor kraftig geitebuk smattet riktig godt når han fikk snus. Den fulgte med helt bort til bussen, og det så nesten ut som han ville bli med oss hvis den kunne få lov. Bilder ble tatt. Blant annet ett av Elin som holdt rundt halsen på den svære bukken.

På Gol. Vi plukket litt dvergbjørk, men måtte så dra videre. Vi befant oss nå på nesten 1000 m over havet, men nå begynte det å gå nedover igjen og vi var snart på Gol i Hallingdal. Kjørte så en mils vei til og var fremme på Ål. Ingen av oss hadde vi vært her før og vi var helt ukjente. Vi spurte oss frem til Mørk. Stedet lå like ved veien. Kl. var nå 19.15 om kvelden. Det var ikke spøk å ta imot så mange, det ble sannelig en bra flokk da vi kom ut

av bussen. Men de hadde visst råd med det. Vi ble budt ned i kjelleren hvor det var ryddet 2 rom og pyntet nydelig med bjerkeløv, lys og blomster. Her var det dekt småbord rundt omkring. Vi ble budt like til bords og servert middag. Fru Mørk og en dame til i Hallingdalsdrakter samt Mørk stod for serveringen, og vi fikk ikke Hallingdalskost. Det var småmat, omtrent det samme som vi kaller lapskaus med deilig lefse til og ekte maltøl som Mørk selv hadde brygget. Dessert var riskrem, og enda fikk vi kaffe med rømmebrød til. Skal si det smakte etter den lange turen. Vi koste oss en lang stund her. Mørk kom med en navnebok som han gjerne ville vi skulle skrive våre navntrekk i. Den gikk rundt fra bord til bord og ingen ble glemt.

Overnatting på fjellgård. Nå var det imidlertid langt på kveld så vi måtte nok tenke på å komme i losji. Mørk fulgte oss. Det var et stykke vei, så vi busset så langt vi kunne, men så ble det så bratt at vi ikke kom lenger med bilen, da måtte vi gå resten. Det var ganske langt oppover ei svært bratt li, men vi kom da til slutt dit vi skulle overnatte. Det var på en fjellgård. En blid frue kom ut og tok imot oss, og vi ble fordelt på de forskjellige værelsene. Nå var det godt å komme i ei god seng og de fleste sov visst ganske godt.

Kl. 9 om morgenen var alle samlet nede i spisesalen hvor vi ble servert kaffe til medbrakt mat. Vi spiste oss gode og mette og så var det å betale for seg – og fruen her kom og med en navnebok som vi skrev navnet vårt i. Så bar det nedover til bussen igjen og tilbake til Mørk, som skulle være med oss på utstillingen kl. 10.30.

Da vi var samlet ved bussen ble det avstemning om hvilken vei vi skulle kjøre hjem igjen. Enten Hallingdal nedover mot Hønefoss og Oslo, som først var bestemt, eller om Geilo, Hardangervidda, Numedal, Kongsberg, Drammen og Oslo. Denne veien var en god del lengre, men den skulle være en mye finere tur. Sjåføren tok på seg å ordne avstemningen og det viste seg at det store flertallet stemte for den lengste veien med den fineste utsikten. Det er ingen sak når vi har en så flink og grei sjåfør som Bakstad. Han var ikke uvillig, men gjorde det beste han kunne for oss.

På utstillingen var det mye fine håndarbeider av alle slag, så her var det mye fint å se. Etterpå koste vi damene oss oppe i stuen til fru Mørk, mens mannfolka gikk og beså seg på stasjonsområdet. Vi fikk høre pianomusikk, og begge fruene Mørk underholdt oss med vakker musikk. Vi hygget oss riktig godt, og tiden gikk fort til vi skulle spise middag som Mørk hadde bestilt til oss på Ål Hotell kl. 13.00. Det var ikke lenger unna enn at vi spaserte frem og tilbake. Her ble vi servert deilig suppe, oksestek med grønnsaker og sviskegrøt med fløte. Da

middagen var over måtte vi tenke på hjemturen som vi visste var lang. Vi gikk tilbake og takket for oss, og tok farvel med vertsfolkene våre som hadde ordnet alt så godt for oss.

Hjemreisen. Klokken var 14.40 da vi startet på tilbaketuren, og det var vel ingen av oss som ante hvor mye vi skulle få se av Norges vakre og skiftende natur. Det var så mye at det er umulig å beskrive det slik som det virkelig var. Vi reiste opp til Geilo og fortsatte oppover fjellet. Etter som vi kjørte oppover ble bjørka mindre og mindre til det til sist sto noen klynger hist og her og hygget seg med hverandre. Slik var det så langt øyet kunne se utover. Vi var nu ca. 900 – 1000 meter over havet. Så gikk det nedover igjen. Slik hadde vi et par utforkjøring og atter stigning. Når vi kom høyere var det stadig disse knudrete, værbitte bjørker som avløste den mere frodige vekst lenger nede.

Så kom vi opp på selve Hardangervidda. Det skal visst være ca. 1160 m.o.h. Her var det helt bart, noe brunt gress og lyng og dvergbjørk hist og her. Vi kjørte et langt stykke her på fjellvidda hvor det var bare snaufjell å se. Noen fjelltopper raget opp hist og her, og lenger borte raget det snøkleddede fjell. Ja, det var et syn vi ikke kommer til å glemme, og her måtte vi stoppe bussen og gå ut for riktig å beskue denne herlige naturen.

En av karene måtte absolutt bort til snøen. Det så ikke ut til å være langt borte, og han dro i vei det forreste han kunne. Men han fikk en drøy jobb. Fjellet er slik at en kan ikke med øyet måle avstanden. Men han ga seg ikke, og tilslutt så vi han på en

størrelse med en flue. Men nu var han og i snøkantene. Vi titta på han i kikkert og så han tok snø i lomma. Så snudde han og vendte tilbake det raskeste han kunne.

Litt moro ble det jo med dette, og vi andre var jo glad vi fikk litt tid. Det er ikke så lett å se seg mett på snaufjella. Da han kom tilbake måtte vi dra videre, og nu bar det nedover igjen.

Veien var nokså smal her. Mange ganger så vi rett ned i stupet når vi så ut av vinduet – det var flere hundre meter rett ned så det var enkelte steder ganske nifst. Veien opp og nedover fjellet går jo bare i svinger og det var særlig en sving som var lei. Her måtte bussen like utpå skrenten for å snu, for veien gikk litt tilbake ved siden av der vi kom. Men alt gikk godt og det var visst ikke mange som var engstelige, for vi hadde så stødig og flink sjåfør. Da vi kom lenger ned i dalen kom vi til ei bru som så smal og dårlig ut. Vi turte ikke sitte på over her og vi steg alle av, så nær som et par slanke og nette damer. De mente visst det ikke hadde noe å si for tyngden om de satt på. Bussen gikk så vidt igjennom den trange brua.

Numedal og Lågen. Nu var vi kommet til Numedal og kjørte langs Lågen lenge. Nu hadde vi elva under oss på den ene siden og bratte fjellvegger på den andre. Veien var smal så vi kjente nok det kriblet litt i nervene. Det gikk finfint. Pent var det også her, vi så disse høye åsene på begge sider av dalen, og rett som det var skimtet vi snaufjellet høyt oppe. Herfra så vi også Norefjell og passerte straks etter Nore kraftverk. Det var et flott kjempeanlegg. Vi hadde ikke tid til å stanse, men så det godt fra bussen.

Kaffetørste. Nu begynte vi å bli kaffetørste og det var langt igjen til Kongsberg. Men vi fikk ikke øye på noen kafé før vi kom dit. Nu var klokken 21 så det var lenge siden middag, og så møtte det oss en stor skuffelse. Alle kaféer var stengt. Men vi syntes det var umulig å tenke på å reise lenger uten mat. Så våget vi oss til å banke på døren til en kafé hvor vi så de holdt på å stenge. En blid og medgjørlig dame kom og lukket opp. Vi fortalte som det var, og fikk lov å komme inn. Det skulle nok bli en råd med kaffe, sa hun. Hun satte vekk skurebøtta, og vi ryddet stoler til bordene og et par yngre damer hjalp til med serveringen, så det gikk fint. Vi hvilte visst her en times tid, men hadde enda en 10-12 mils vei hjem, så vi måtte ut å kjøre igjen. Omsider var vi i Drammen, og vi kjente for alvor at trettheten meldte seg. Men vi hadde jo så god en buss, kunne bare trykke på en knapp, så kunne den høye ryggen på stolen legges bakover og vi kunne innta en hvilende stilling og sove om vi ønsket. Den som ble trettet av alle var sikkert sjåføren som hadde en slik anstrengende jobb, og da vi kom til Lieråsen måtte han stoppe bussen og gå ut og trekke frisk luft og strekke armer og bein. Det ble her ½ times hvil, og så var det på'n igjen.

Snart hjemme. Nu var vi straks i Oslo, og det var ingen sak å se da vi var kommet dit, at det var langt på natt. Det var så stille i gatene. Storbyen sov. Kommet ut av Oslo var det ikke lenge før vi var på hjemlige trakter, og det begynte å gå noen av bussen her og der. Nu var klokken 2.30 om natten. Vi hadde kjørt mellom 65 og 70 mil. Men nu var alle fornøyde, og har minnet igjen om en tur vi aldri kommer til å glemme.»

Referert av Klara Rindal. Avskrift og bilder ved Elin Mørk.

Etterord: Det er sant. Jeg var 8 år den gangen, og da jeg leste gjennom referatet, husket jeg mye av det Klara Rindal har skrevet. Mannen som gikk etter snøen var Oskar Lund, som bodde i Enga. Enga ligger langs Kompvegen etter Mork, på vei mot Fetsund. Av fellesbildet kjenner jeg Halvor, onkel Syver og tante Margit, min mor, Sigrid Vangen og meg sjøl. Kanskje er det noen som kjenner igjen noen andre? Det hadde vært moro. Bildene med geitene er meg med bukken, og det andre er Petra Trasop og meg.

Elin Mørk

PRESTENS MEDHJELPER ELLER KIRKEVERGE

Når en leser bygdebøker eller annen lokalhistorisk litteratur, ser en at det om enkelte personer står at han var prestens medhjelper. Andre ganger finner en noen som har vært kirkeverge.

I Sørums bygdebok b. 1 kan en f.eks. på side 247 under Norum Østre lese at «Ole Norum var prestens medhjelper i 1660-åra, et av få verv bygdefolket hadde i det daværende styret av bygda». I bygdeboka for Aurskog og Blaker under gården Toreid s. 403 finner en at brødrene Anders og Gudmund Jeppesønner avløste hverandre som kirkeverger, først Anders 1629-1631, og så Gudmund de neste tre årene. Før Anders Toreid hadde Amund Kjølstad vært kirkeverge, og vi finner også flere andre bønder i Blaker som har vært kirkeverger.

Hva innebar det å være prestens medhjelper eller kirkeverge?

I Norsk historisk leksikon finner en følgende om disse vervene (noe forkortet):

⇒ **Prestens medhjelper.** I en forordning (lov) gitt av Christian IV i 1629 ble det bestemt at «det skulle utpekes gudfryktige og gode menn som medhjelper for presten; 3–4 i kjøpstedene, 2 i prestegjeld på landet. I byene

kunne medhjelperne også være kirkeverger og fattigforstandere, på landet skulle kirkevergene også være medhjelpere. Presten skulle rådføre seg med disse om religiøse og moralske forhold. Medhjelperne skulle selv føre tilsyn med forholdene og bistå presten med råd og formaning overfor ubotferdige. Medhjelperne skulle avlegge en formell ed (avskaffet 1875), og ha møte med presten minst 4 ganger årlig. På 1700-tallet fikk medhjelperne også funksjoner i forhold til administrasjon og tilsyn med fattigvesen, allmueskole og skrivning av skattemanntall. Etter 1814 skulle medhjelperne dessuten bistå presten ved avholdelse av valgforsamlinger til Stortinget. I løpet av 1800-tallet ble medhjelpernes oppgaver etter hvert redusert til indre kirkelig tilsyn og til slutt (1920) avløst av menighetsrådene.»

⇒ **Kirkeverge.** «Den kirkevergeinstitusjonen vi finner i Norge etter reformasjonen, var i hovedsak identisk med middelalderens kirkeombudsmannsordning. Hvor gammel ordningen kan være vet vi ikke, men det er rimelig å tro at den oppsto mot slutten av 1100-tallet. Kirkeombudsmennene skulle føre tilsyn med bygdekirken og bygdekirkens gods og kreve inn bygdekirkens inntekter, det vil si landskyld og kirketiende. De var gjerne to om gangen, ble utnevnt for ett til et par-tre år, og var regnskapsansvarlige overfor biskopen. Ombudet ser ut til å ha gått på omgang blant de beste bøndene i bygda.

Den viktigste endringen etter reformasjonen var at kirkeombudsmennene nå ble ansvarlige overfor kongens verdslige representant, lensherren. Dessuten ble betegnelsen kirkeverge, som allerede hadde forekommet sporadisk på 1400-tallet, vanlig etter 1550. Det kan også spores tendenser til å utvide kirkevergens ansvarsområde på 1500-tallet. Blant annet har det forekommet at de har ført tilsyn med prestebordsgodset, og de har regelmessig representert menigheten i saker angående det lokale kirkestellet.»

⇒ **Christian den femtes norske lov fra 1665** har detaljerte bestemmelser om oppgavene til prestens medhjelpere, og her er noen av disse oversatt til dagens språk.

Kapittel 9 i loven har denne overskrift: *Om prestenes og deres medhjelperes embede, og kirkens myndighet imot de ubotferdige.* På landet skal «kirkens forsvar» med prestens råd oppnevne to av de

gudfrygtigste, beste og mest vederheftige menn i sognet til kirkeverger, som også skal være prestens medhjelpere. Hvis oppgaven blir for besværlig, kan oppnevningen forandres hvert tredje eller fjerde år. De som blir oppnevnt, skal forskånes for «rettens betjening og skyssferd». («Kirkens forsvar» er en benevnelse jeg ikke finner brukt seinere, i praksis var det sognepresten som oppnevnte sine medhjelpere/ kirkevergene).

Av ovenstående ser en altså at samme person skulle være både kirkeverge og prestens medhjelper. Dette var nok et ærefullt verv som det sto stor respekt av, men samtidig må vervet ha vært krevende. Det ser en når de bøndene som hadde verv som kirkeverge, var fritatt for skyssplikt og rettsbetjening.

Generelt var skyssplikten en betydelig byrde som var pålagt bøndene. Alle øvrighetspersoner skulle ha fri skyss, og dessuten hadde også andre reisende krav på skyss mot betaling. Ved skysstasjonene var det skyskaffere som rekvirerte hest og skyssmiddel fra bøndene når noen hadde behov

for skyss.

Hva rettsbetjeningen innebar, kjenner jeg ikke i detalj. Men det var bestemt i ovennevnte lov at det skulle holdes bygdeting tre ganger i året til fastsatte tider på flere steder i hvert fogderi. I Nedre Romerike fogderi var Sørums et av de sognene der det skulle holdes bygdeting, de andre var Aurskog, Høland, Enebakk og Fet. Bygdetinget ble holdt på forskjellige gårder i tingkretsen. I Sørums var Løren fast tingsted i mange år. I loven var det fastsatt at tingdagene i Sørums skulle være 1. mars, 25. juni og 3. november. På tinget deltok sorenskriveren og fogden med sine assistenter, meddommere (i eldre tid kalt lagrette), videre sognepresten og lensmannen, andre viktige personer i bygdemiljøet og ellers de som skulle ha sine saker behandlet på tinget. Bevertning av øvrighetspersoner og det praktiske arrangementet rundt tingmøtene må ha vært en nokså stor belastning for bøndene, og de som var utpekt til prestens medhjelpere var altså fritatt for disse oppgavene.

Eden som medhjelperne skulle avlegge i nærvær av sognepresten og noen av mennene i sognet, lød slik: «Jeg N. N. utvalgt til denne min sogneprests medhjelper lover og tilsier, at jeg med all troskap vil forestå dette mitt kristelige embede, og av min ytterste makt og evne søke å fordre Guds ære, samt kirkens og de fattiges gavn og

beste, og yte presten tilbørlig bistand i kirkens disiplin som her i fem artikler er sagt, så som jeg vil svare for Gud og kristelig øvrighet, så sant hjelpe meg Gud og hans hellige evangelium.» Eden ble altså avskaffet så sent som i 1875.

De fem artiklene som er nevnt i eden, gjengir jeg ikke her, men de fastslo hvilke plikter som medhjelperen hadde. Først og fremst skulle medhjelperen holde seg informert om det som forgikk i sognet, og dersom de så eller erfarte noe som ikke var forenlig med et skikkelig og kristelig levnet, så skulle de uten persons anseelse melde det for presten.

I dag er man opptatt av korrupsjon og av habilitetsspørsmål. Også i Christian den femtes norske lov berører man dette problemet, men med andre begreper enn vi bruker i dag. Hvis det viste seg at prestens medhjelper for vinnings eller vennskaps skyld hadde sett gjennom fingrene med noens forseelse, da skulle vedkommende medhjelper være forpliktet til å gi seks lodd sølv til de fattige. Denne «boten» var presten og fogden forpliktet til å innfordre dersom den skyldige ikke selv innbetalte beløpet uoppfordret.

Hva skulle prestens medhjelpere så passe på?

De skulle registrere og innberette for presten synder og laster som presten etter Guds ord er befalt å straffe. Særlig burde de være opptatt av slike laster som man ikke så lett kunne avskaffe eller bevise gjennom det vanlige rettssystemet, altså slike forseelser som ikke ble behandlet på bygdetinget. Her følger noen eksempler på slike laster og synder:

- prekenens forsømmelse
- misbruk av helligdagene til gilde, drikk, gjøgling o.l.
- holde seg borte fra sakramentet (ikke gå til alters) over en fjerdings, et halvt eller et helt år
- idelig sverging og banning
- skjemte med Guds ord
- dårlig forlikelse mellom ektefolk som uten rimelige grunner forholder seg ukristelig mot hverandre
- halsstarrighet hos trolovede folk som ikke vil la seg sammenvie til ekteskap
- fyll og drukkenskap
- ubillig fordel ved kjøp og salg
- gjerrighet
- å forføre ungdommen til drikk eller ødselhet, og mye annet som jeg ikke gjengir her.

«Med dette og alt sådant bør enhver av prestens medhjelpere, så vel som presten selv, hver for seg med hemmelig formaning og ivrig advarsel utøve sitt kall med flid. ... Men dersom sådan hemmelig, kristelig, saktmodig og broderlig advarsel ikke skaffer noen frukt, da må

presten ved degnen eller klokkeren innkalle gjeldende person, og presten skal da i sine medhjelperes påhør med iver og alvor undervise og laste ham, og straffe sådan hardnakket og halsstarrig forakt for Guds ord.»

Kirkevergens oppgaver

Prestens medhjelpere skulle også være kirkeverger. Loven fra 1665 har mange bestemmelser om økonomiske forhold, regnskapsbøker m.m., og kirkevergene hadde en tilsynsplikt når det gjaldt kirkens økonomi. De skulle vite hva som var til kirkens beste, og «ei søke egen nytte i inntekt, utgift, kjøp og salg, hesteleie, bygging eller annet.» Etter reformasjonen ble kongen eier av kirkene, men han solgte mange av dem nokså snart til private kirkeiere. Rundt år 1800 var det f.eks. Jens Wangensteen på Øvre Vilberg som eide kirkene i Sørum med tilhørende kirkegods. Men de private kirkeierne skulle ikke berike seg på kirkens bekostning, og presten og kirkevergene skulle sørge for at fullstendige regnskaper ble sendt prosten og biskopen hvert år.

Bilde fra Frogner gamle kirke

En av oppgavene som i loven var spesielt tillagt kirkevergen var å holde orden på «stolsetene», dvs. de faste plassene i kirken. Kirkevergen skulle ha en bok med fortegnelse over dem som

hadde faste stolseter. I byene kunne borgerne betale for faste stolseter. «På landet følger stolsetene gården og dem som der bor, uten betaling; dog så at de unge ydmyke seg for de gamle». «Husmennene og inderster (dvs. leieboere) skal nøyes med de plasser som blir til overs, når gårdmennene er forsynt med stolseter». En annen oppgave var å ta i mot betaling for begravelser, men slik betaling var en frivillig sak, og det var bare de som hadde formue som ble oppfordret til «å gi noget godvillig til kirkegårds begravelse». Men hvis de ville legge «sten eller annet monument på graven», da bør de gi noe til kirken etter billighet. Billighet betyr vel her et beløp som anses rimelig, og det var kirkevergen sammen med presten som tok stilling til dette.

Hvis kirken var formuende, skulle kirkevergene ha betalt, «en riksdaler eller to, for deres umake». Utover dette skulle de ikke belaste kirken med omkostninger for reiser eller annet. Noen bestemmelser virker kanskje kuriøse i dag, f.eks. denne: «Presten og kirkevergene nyde fri begravelse i kirken, om de i bestillingen

bortkalles». Det betyr at hvis de døde mens de innehadde embetet eller vervet, så skulle de ha fri begravelse.

Kirkeverge er en stilling som fortsatt eksisterer, men gjennom årene har kirkevergens oppgaver endret seg betydelig. Kirkevergen har i dag det administrative og økonomiske ansvaret for kirkene i kommunen.

Nye oppgaver for presten og medhjelperne

I 1741 kom det nye lovpålegg om organisering av fattigvesenet. Det ble nå bestemt at det skulle være en fattigkommisjon i hvert prestegjeld, og medlemmene i fattigkommisjonen skulle være sognepresten, prestens medhjelpere, lensmannen og kvartermester eller de såkalte fjerdingsmenn. Prestegjeldene ble inndelt i fattigdistrikter eller fjerdingar, og i hver fjerding skulle det være en tillitsmann (fjerdingsmann). Det daværende Sørums prestegjeld ble f.eks. inndelt i seks fjerdingar, fire i hovedsognet og to i Frogner. Prestegjeldet hadde på den tida tre «prestens medhjelpere», to i hovedsognet og en i Frogner.

I 1739 og 1741 kom de første skolelovene for landsbygda i Norge. Nå ble omgangsskolen innført, og dermed skoleplikt for alle barn. Sognepresten fikk det øverste ansvaret for å organisere skolestedet sammen med en skolekommisjon (skolestyre) der presten skulle være leder. I skolekommisjonene ble gjerne prestens medhjelpere selvskrevne medlemmer, og i 1827 ble det lovbestemt at skolekommisjonen skulle bestå av sognepresten, lensmannen, prestens medhjelpere og sognets valgmenn.

I 1837 ble de såkalte formannskapslovene vedtatt, og dermed ble de viktigste ombudene i kommunene tillagt demokratisk valgte representanter, selv om sognepresten beholdt mange av sine spesielle posisjoner i lang tid framover. Prestens medhjelpere fikk etter hvert rent kirkelige oppgaver, og da ordningen med menighetsråd ble innført i 1920, ble medhjelperne borte.

Andre stillinger tilknyttet kirken

⇒ Klokker, også kalt degn og kirkesanger

Sitat fra Wikipedia: *Tittelen klokker ble brukt alt i middelalderen, og som navnet sier var en av funksjonene å ringe med kirkeklokkene. På den tiden brukte man klokkene daglig, for å kalle til bønn morgen og kveld. Før reformasjonen hadde man dessuten noen små klokker som man benyttet inne i kirken, i forbindelse med nattverden. Klokkeren hadde også oppgaver med belysning, salmer, renhold og annet tilsyn. Før i tiden var det heller ikke uvanlig at klokkeren forrettet ved gravferder og lignende, siden det ofte var langt til der presten bodde. Da foretok presten jordfestelse ved første anledning etter gravferden. I kirkeordinansen fra 1607*

het det seg at prest og klokker skulle samle barn og ungdom «en sinde om Ugen». Og da skulle klokkeren «Undervise Bønderfolch udi Chatecisme».

Som en ser av ovennevnte sitat, var klokkeren opprinnelig den som ringte med kirkeklokkene. I Christian den femtes norske lov er det bestemmelser om ringing med kirkeklokkene og betaling til klokkeren. Når klokkeren ringte ved begravelser, skulle avdødes arvinger betale klokkeren. På landet skulle det gis etter hvor stor formuen var «en, to, tre eller fire mark». Loven bestemte at når noen dør, må det ikke ringes med klokkene før liket skal begraves, og det skulle ikke ringes lengre tid enn høyst en time.

Klokkerens oppgave med å undervise barn og ungdom ble viktigere da obligatorisk konfirmasjon ble innført i 1736. Da ordningen med faste skoler og seminarutdannede lærere ble innført, skulle en av lærerne i bygda også være klokker. Mange bygder hadde egen klokkegård, som gjerne var litt større enn de brukene som de andre lærerne fikk til disposisjon. Klokkeren ble også kalt kirkesanger til langt ut på 1900-tallet. Det var fordi han hadde ansvar for sangen i kirken.

For dem som holder på med slektsforskning, er kirkebøkene en uunnværlig kilde. Sogneprestene var pålagt å føre bøker over alle som bodde i sognet. Dette var tidligere tiders folkeregister. Når man søker opp kirkebøker fra 1800-tallet og framover, vil en imidlertid finne både prestens bøker (ministerialbøker) og klokkebøker. Klokkeren var altså pålagt å føre bok over fødte, døde, konfirmerte, ekteviede osv. parallelt med de bøkene presten førte.

⇒ **Kirketjener** er en nyere stilling i kirken og må ikke forveksles med prestens medhjelper. I følge nettsidene til Den norske kirke skal kirketjeneren forholde seg til forrettende prest som nærmeste overordnede i forbindelse med gjennomføring av gudstjenester og kirkelige handlinger. Kirketjeneren har ansvar for

- at kirken klargjøres og ryddes i forbindelse med gudstjenester og kirkelige handlinger
- fysisk tilrettelegging av menighetens aktiviteter i kirken
- nødvendig tilsyn og vedlikehold av tekniske anlegg, inventar og bygning
- forsvarlig tilgjengelighet til kirkehus og kapell til enhver tid
- eventuelt nødvendig renhold av kirken
- ringing med kirkens klokker etter reglement.

Noen kirketjenere virker også som graver og har ansvar for kirkegården. Men disse funksjonene hører normalt ikke med til kirketjenerens oppgaver slik de er definert av Den norske kirke.

Asbjørn Langeland

SLORA MØLLE

Siden 1961 sto mølla uvirksom etter at Olav Kristiansen, den siste mølleren ved Slorafossen, gikk bort.

Mølla hadde, siden den ble gjenreist i 1908, vært en bygdemølle som drev leiemaling. Det innebar at korn ble kjørt til mølla og at bonden ventet, og gjerne gikk mølleren til hånd, før han kunne få med seg melet hjem. Etter hvert som matmel ble mer vanlig over disk, var det mest fôrmel som mølla leverte.

Mange små historier er blitt fortalt om minner som dagens voksne blakerværingene har fra møllebesøkene til Slora, der de satt bak far på flatvogn eller slede med kornsekkene som skulle males, og den gode varmen de kjente gjennom sekkestrien når de lå på melsekkene på hjemveien etter en kald dag ved åa.

Møllebygningen bærer på mange minner, både av gjenbrukt reisverk fra tidligere hus, og maskiner som det ikke lenger finnes mange av. I 1977 var forfallet begynt å melde seg. I brev fra Riksantikvaren datert 23. november anmodes Blaker og Sørums Historielag, på oppfordring fra Fylkesmannen i Akershus og Norsk Teknisk Museum, om å begynne bevarings- og restaureringsarbeid av Slora Mølle.

Fylkesmannen hadde forhåndskrevet: «Bygningen er noe preget av forfall. Taket er svært skrøpelig. Vinduene er for det meste utslått. Men det ser ikke ut til at møllen har vært utsatt for hærverk. Slora Mølle er en av de siste anlegg av denne type i Akershus fylke som er relativt godt bevart og intakt. På den bakgrunn bør den betraktes som et tekniskhistorisk kulturminne med høy bevaringsverdi».

I 1995 kjøpte Blaker og Sørums Historielag mølla med 4 m grunn ut fra bygningen. I 2011 ble arealet utvidet til å gjelde all grunn mellom veien og åa - fra broen til nedre mølledam, med damfeste på begge sider av åa. Det ble startskuddet til en omfattende dugnad.

Hver onsdag de siste fem årene har en betydelig arbeidsgjeng i Slora Møllens Venner fra Fjuk og grannelagene rundt, deltatt i arbeidet med restaurering av

bygning, vannveier og maskineri. Venneforeningen er engasjert til å gjennomføre restaureringen av Blaker og Sørums Historielag. Med en kjerne av kompetente håndverkere og teknikere, og en gruppe håndlangere som totalt teller ca. 20 mann, har arbeidet spesielt de tre siste årene gått med entusiasme og i stort tempo.

Sparebankstiftelsen bevilget kr 75.000,- til restaurering av det 35 m lange turbinrøret i tre. Samtidig bevilget Norsk Kulturminnefond kr 325.000,- til restaureringsarbeidet av turbin, dam og drivverk. Historielaget har løpende rapporteringsplikt til kulturminnefondet om fremdriften i restaureringsarbeidet, og fikk en frist til å avslutte disse prosjektene innen 31.12.2014. To ganger har fondet inspisert arbeidet, og begge ganger har venneforeningen fått gode skussmål for godt håndverk.

Restaureringsarbeidet hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten god bistand fra regionale bedrifter og skoler. Killingmo og Tønsberg AS i Aurskog var uunnværlige da materialene til turbinrøret skulle høvles. Turbinrøret ble montert høsten 2014, og ferdigstilt medio oktober etter noen krevende forsinkelser. Rainpower Services AS på Sørumsand har gjennom sine lærlingeprogrammer, med ikke så lite assistanse fra andre underleverandører som Sveiseverksted Bjørn Bjørnstad AS på Heia i Fet, muliggjort restaureringen av den mer enn 100 år gamle hovedturbinen til mølla. Er vi heldige kommer turbinen fra verkstedet for montering på sin gamle plass i mølla før jul 2014.

Også elever ved mekanisk linje på Kjelle videregående skole på Bjørkelangen og elever ved Fjuk og Skåningsrud skoler har vært engasjert i restaureringen av Slora Mølle de siste fem årene, sammen med Norsk Teknisk Museum.

Slora Mølle var tidlig tenkt å bli et samlingspunkt for Historielaget øst for Glomma, liksom Vølneberg gamle Skole er det for Historielaget vest for Glomma. Begge eiendommene er meget besøkt av grupper og enkeltpersoner gjennom sommermånedene, og begge har en viktig rolle i den kulturelle skolesekken for Sørums kommune. Foreløpig er det bare Fjuk og Skåningsrud skoler som har brukt Slora Mølle i undervisningen, mens alle kommunens 4. klasser besøker Vølneberg i avslutningen av skoleåret.

Blaker og Sørums Historielag har en ambisjon om å gjøre spesielt Slora Mølle til et opplevelsessenter for skoler og barnefamilier med fokus på selvberging, fornybar energi, naturfag og teknisk-historisk forståelse med realfagstilnærming. Vi tror Slora Mølle kan utvikles til å bli en attraksjon for utvikling av nærturisme og reiseliv i Sørums.

Blaker og Sørums Historielag håper å utvikle et møllehistorisk nettverk med andre lag og foreninger, som

Bakke Mølle i Re, Kauserud Mølle i Ullensaker og Auli Mølle i Nes. Mølla var et viktig møtested i gammel tid. Det kan den bli påny.

Dag Winding-Sørensen, prosjektleder

RESTAURERINGSARBEIDET PÅ SLORA MØLLE FORSØKT STANSET ANONYMT - men etter grundig gjennomgang fant Sørums kommune ingen ting å klandre

Denne saken har vært slått opp i pressen, under overskriften «Kjepper i julene for Slora Mølle. Stoppet av kreosot», og vi synes derfor det er viktig at våre medlemmer blir informert om arbeidet med saken og det lykkelige utfallet den har fått.

I august 2014 fikk Historielaget overraskende et brev fra kommuneoverlegen i Sørums kommune. Grunnlaget for brevet var en anonym henvendelse til Sørums kommune, hvor utgangspunktet var bildeteksten til en artikkel i Indre Akershus Blad 14. juli 2014 om restaureringsarbeidet på Slora Mølle. Der sto det at stavene til det nye turbinrøret var kreosotbehandlet. Kommuneoverlegen viste til en del regler og bestemmelser vedr. kreosotbruk, konstaterte at arbeidet som ble gjort på Slora Mølle var ulovlig, og forlangte arbeidet med turbinrøret stoppet omgående. Brevet påla oss også å fjerne den delen av røret som var ferdig, og omgående levere de kreosot-behandlede materialene til ROAF for destruksjon.

Historielaget og Slora Møllens Venner har hele tiden meget nøye fulgt de regler og faglige råd som er gitt for restaureringsarbeidet. Det ble derfor omgående sendt et brev til Sørums kommune hvor vi ba om et møte for å få frem fakta, noe vi har rett til iht forvaltningsloven, og restaureringsarbeidet ble naturligvis stoppet. Dag Winding-Sørensen og undertegnede hadde to møter med plan- og utviklingssjef Esben Nielsen, og la fram en rekke dokumenter med tillatelser og vurderinger samt informasjon om den kreosotholdige væsken som var benyttet; brunimpregnering som er det vanlige å benytte i slikt restaureringsarbeid. Det ble også gitt kontaktadresser til sentrale personer i Norsk kulturminnefond og Fortidsminneforening.

Arbeidet med turbinrøret sto stille i en måned, men den arbeidsglade og dyktige dugnadsgjengen startet med iver og glød opp igjen da kommunen etter grundig vurdering ga oss tillatelse til å fortsette arbeidet. I brev av 26.09. d.å. sier kommunen at de ved ny vurdering spesielt har hatt fokus på: Hensynet til arbeiderne som jobber med materialet, hensynet til publikum, hensynet til bade-

og drikkevann og hensynet til naturmiljøet. De konkluderer med at Sørums kommune ikke har grunnlag for å anta at det finnes kritikkverdige forhold i forbindelse med restaureringsarbeidet på Slora Mølle.

Saken fikk et lykkelig utfall, og vi har grunn til å takke Dag Winding-Sørensen, og dugnadsgjengen for god og nødvendig dokumentasjon av tillatelser og bruken av kjemikalier, og for at de har den fagkompetansen som kreves av myndighetene.

I etterkant av denne litt dramatiske saken, føles det nå som en ekstra sikkerhet for virksomheten at Sørums kommune, som hele tiden har vært holdt løpende orientert om arbeidet med Slora Mølle, nå også har gjort en grundig faglig vurdering av alle sider ved det store restaureringsprosjektet, og avslutter sitt brev slik: **«Vi berømmer den frivillige innsatsen som Blaker og Sørums historielag legger ned i bevaringen av Slora Mølle og ønsker lykke til med det videre arbeidet».**

Gro Langeland, nestleder

LITT OM SMÅTT OG STORT

⇒ Lærerik og fin studietur til Re

Mange medlemmer fra Blaker og Sørums Historielag, Slora Møllens venner og noen andre interesserte var lørdag 27. september på en spennende høstutflukt til Bakke Mølle og Våle prestegård i Vestfold.

Mølla og prestegården ligger i gamle Våle kommune, som i 2002 ble slått sammen med Ramnes kommune til nåværende Re kommune.

I strålende høstvær reiste et 30-talls deltagere med buss fra Sørums med Asbjørn Langeland som kunnskapsrik reiseleder. Han er fra Re og lommekjent i sine barndomstrakter, og fortalte mye interessant på turen.

Første stopp ble **Bakke mølle**, som Øyvind Skjeggerød er drivkraften bak. Der har det foregått et stort arbeid

med restaurering i lang tid. Den store flotte rødmalte mølla i tre etasjer ligger fint til ved Storelva.

Vi fikk mye informasjon om historien og restaureringsarbeidet fra Skjeggerød, mens vi ble servert deilig lunsj i 3. etasje. På Bakke mølle har de samarbeid med skolene,

så elevene kan lære om hvordan brød blir til, og det er et populært tiltak. Læringer i lokale bedrifter får også prøve seg i arbeidet der. Det var veldig mange inntrykk å ta med tilbake til vår kjære Slora Mølle.

Så var neste stopp **Våle gamle prestegård**, som eies av en stiftelse, mens Våle Historielag eier samlingene og driver de forskjellige aktivitetene der. Vi fikk en makeløs mottagelse, først deilig suppe i spisesalen, og deretter omvisning både inne og ute i det vel bevarte anlegget. Den eldste delen av prestegården er fra rundt 1650, mens hovedbygningen er fra 1737. Gården ble fredet i 1991. Det er flere fine samlinger der, bl. a. et lite skolemuseum. Skjeggerød som er ildsjel bak Bakke mølle, har også restaurert en mengde gamle maskiner, som nå durer og går i kjelleren på låven. Og etter interessante omvisninger fikk vi kaffe og deilige vafler.

Skjeggerød og Våle Historielag ble takket av leder Dag Winding-Sørensen for den store gjestfriheten og den gode mottagelsen vi fikk. Vi er mektig imponert over hva det går an å få til av bevaring når lokalt engasjement, godvilje og kulturbevissthet får råde, og ikke minst over hvor aktivt de flotte kulturminnene brukes.

Stor takk til Øyvind Skjeggerød og Våle Historielag!

Turfølget foran bussen ved Våle gamle prestegård

⇒ Blaafarveværket - et fantastisk kulturminne som fortjener besøk

Foreningen Norden i Sørums, Sørums Folkeakademi og Blaker og Sørums Historielag arrangerte lørdag 13. september tur til Blaafarveværket, som ligger i Modum kommune i Buskerud.

Det ble en flott opplevelse for 30 deltakere fra Sørums og Skedsmo. Målet for reisen var årets sommerutstilling med malerier og tegninger av Theodor Kittelsen. Vi hadde

satt av det meste av dagen, så det ble i tillegg et møte med Blaafarveværkets historie og tur i gruvene.

Blaafarveværkets historie går tilbake til slutten av 1700-tallet. Da ble det oppdaget forekomster av kobolt, som ble starten på et industrieventyr. Det ble bygget en virksomhet som på det meste hadde 2000 ansatte, og Blaafarveværket var i en periode den største kobolt-leverandøren i verden. Ved introduksjon av keramikk trengte en blåfarge som tålte høye temperaturer. Da ble kobolt svaret, og produksjonen fikk en kraftig oppsving.

Den gamle industrihallen i bindingsverk er restaurert og brukes til forskjellige arrangementer.

Det samme er flere andre bygninger, så dette er en vandring i en viktig del av norsk industrihistorie.

Koboltgruvene ligger ca 8 km fra selve industrihallen der kobolten ble framstilt. Den gang ble koboltmalmen fraktet med hest, og grovsorteringen skjedde ved gruvene. Vi fikk en guidet tur i gruvegangene. Det er grunn til å bli imponert av det de klarte med den tids teknikk og kunnskap.

Blaafarveværket var et godt organisert industri-samfunn. Arbeiderne hadde lønns- og arbeidsvilkår som var blant de beste på den tiden. De første tilløp til sosiale ordninger, som lønn under sykdom, var en del av betingelsene.

Blaafarveværket har tradisjon for å ha en større sommerutstilling. Det er i år 100 år siden Theodor Kittelsen døde. Han står godt plantet i en nasjonal-romantisk tradisjon, og en imponerende mengde bilder var samlet. Kittelsen er først og fremst kjent som tegner og akvarellmaler, dessuten var flere av de mest kjente oljemaleriene med. De fleste av oss har et forhold til Kittelsen, og kjenner de mest kjente bildene fra skolebøker. Det var derfor spesielt interessant å møte bredden i Kittelsens produksjon. Han var en produktiv kunstner som gjennom satiriske tegninger også kommenterte hendinger og personer i samtiden.

En blir imponert når en ser hvilket kulturminne som er vokst ut av et gammelt industrisamfunn. Vi som tilhører et lokalsamfunn med en gammel industritradisjon, bør lære av hva de har fått til. Vår tradisjon er ikke like gammel, men det bør allerede nå inspirere oss til å tenke hvorledes tradisjonen skal tas vare på og bringes videre i andre former.

Rolf Reikvam, Leder foreningen Norden i Sørums

⇒ Valstad Café - et levende kafé-museum på Sørumsand

Valstad Café var i full drift på Sørumsand fra før første verdenskrig og helt fram til 80-tallet. Siste regnskaps-året er 1980, men det var redusert drift og etter hvert kioskdirift til ut på 1990-tallet.

Søsknene Beate og Trygve Valstad, de to siste gjenlevende av familien, døde kort tid etter hverandre ved årsskiftet 1996/97, og etter deres død ble eiendommen offentlig dødsbo ved Planleggings- og Samordningsdepartementet.

Blaker og Sørum historielag engasjerte seg raskt for å sikre eiendommen med spesiell historisk interesse både hva gjelder originalt sveitserhus, og gammel innredning med kafé og løvsøre. Laget tok derfor kontakt med bobestyrer, og meldte sin interesse for å overta eiendommen som gave eller til en symbolsk sum. Departementet var positivt til å la historielaget overta eiendommen for derved å bevare de historiske minner i kommunen, men hadde ikke anledning til å selge arv til en symbolsk sum. Imidlertid kunne laget få overta eiendommen til takst på kr 363.500,- inkl. Nash veteranbil og løvsøre.

Historielaget hadde ikke økonomisk mulighet for overtakelse på slike betingelser, og tok derfor kontakt med Sørum kommune for om mulig å få til et samarbeid om kjøp. Kommunen tok så kontakt med bobestyrer og departementet for å vurdere kjøp med tanke på bevaring av huset i samarbeid med historielaget, og eventuelt salg eller offentlig utnyttelse av ubebyggt areal på eiendommen. Og slik ble det.

I oktober 1997 vedtok kulturstyret opprettelsen av et interimsstyre bestående av kultursjef Anne Marit Nordby, leder av kulturutvalget Harald Stokstad og historielagsrepresentant Helge Njaa som fungerte som sekretær. Etter en interimperiode på tre år vedtok kommunestyret 16. oktober 2000 opprettelsen av Stiftelsen Valstad Café. Blaker og Sørum Historielag har vært representert i styret fra starten av.

Inneværende år har stiftelsen fått innvilget totalt kr 285.000,- fra Sørumsand kommunes fond for samfunnshus til helt påkrevd vedlikeholdsarbeid, og et omfattende rehabiliteringsarbeid er gjennomført denne høsten. Nå er strømtilførselen sikret med helt nytt inntak med skjult fordeling til alle rom i huset, mens det gamle ledningsnett beholdes for styring av lys. På den måten bevares det gamle miljøet i kafé-huset. Videre er et nytt brannvarslingsanlegg med direkte varslings til brannvesenet på plass i alle tre etasjer.

Valstad Café har status som særskilt brannobjekt og har hatt fyringsforbud i ti år på grunn av tømmer som har vært delvis innmurt i pipestokken. Stiftelsen fikk i sommer avtale med murer som er spesialist på antikvarisk murerarbeid, og han har nå rehabilitert den gamle mursteinspipa, slik at den både er tidsriktig ivaretatt og tilfredsstillende brannkrav. Han har videre gått over og sikret alle røykinnføringer og brannmurer. Nå er alt murverk ivaretatt etter dagens krav, og de gamle vedovnene i det gamle kaféhuset vil kunne tas i bruk både ved åpne kaféer og julehus.

Fra 27. oktober til 2. november var det i anledning Alf Prøysens 100-årsjubileum maratonuke med «Prøysen fra A – Å». Arve Johansen på trekkspill og Åsmund Huser med sang og fele holdt det gående sju dager til ende - for fulle hus og med flere hundre mer eller mindre kjente Prøysen-sanger. Håper mange av historielagets medlemmer fikk med seg dette.

Lørdag 6. og søndag 7. desember var det igjen tradisjonelt julehus, med åpen kafé og salg både ute og inne.

Anne Maj Kvale

⇒ Annet som har hendt

🌸 **Lørdag 15. november:** Historielaget arrangerte julelunsj på Meierigaarden for sine mange gode dugnadsarbeidere. **Tusen takk for innsatsen!**

🌸 **Torsdag 27. november:** Hyggelig kveldsmøte på Foreningshuset i Lørenfallet, med servering og prat om juleforberedelser og juleskikker før i tiden.

⇒ Aktiviteter framover

Følg med på www.sorum.historielag.no

🌸 **Onsdag 11. mars 2015: Årsmøte**
Kl. 19:00 på Sørumsand. Mer informasjon kommer i neste nummer av Sørumsand-Speilet og på nettsidene.

⇒ Rettelser til Sørum-Speilet nr. 4/2014

🌿 **Side 4:** Hesje-bildet er beklageligvis av høy, ikke lo.

🌿 **Side 7:** Karen Platou (Høyre) var den første kvinnen som kom inn på Stortinget på fast plass ved et valg (1921). Men allerede 1911-13 var Anna Rogstad (Frisinnede Venstre) vararepresentant. I mars 1911 møtte hun på Stortinget for første gang, og var fast fra februar 1912.

🌿 **Side 10:** Marie Sylta var ikke Solveig Syltas svigermor. Hun kom fra en annen Sylta-familie.

2015-KALENDEREN

Dalby Nordre. Væsen er idag rettet ut, så den går ikke noen på bilder. 1950 Sørumsand

Blaker og Sørum Historielag

JANUAR 2015

Uke	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lørdag	Søndag
1				1	2	3	4
2	5	6	7	8	9	10	11
3	12	13	14	15	16	17	18
4	19	20	21	22	23	24	25
5	26	27	28	29	30	31	

Nyårsdag 1. januar

UTGITT MED STØTTE FRA **Blaker Sparebank**

Som minneordene på side 4 forteller, gikk Kjell Huseby bort i september i år. Men han rakk, med god hjelp fra sin kone Solveig, å få gjort ferdig også den siste kalenderen.

Anders Henriksen har som tidligere ordnet med bildene fra bygda, og kalenderens pris er som før kr 50,-.

Blaker Sparebank har vært velvillig

sponsor i mange år, og 2015-kalenderen kan kjøpes i bankens filialer, fra stands i tettstedene, eller ved å ringe en av disse kontaktpersonene i Blaker og Sørum Historielag: Kåre Bøhler, tlf. 93876365, Albert Hovind, tlf. 63829906, Dag Winding-Sørensen, tlf. 99543747, Gro Langeland, tlf. 90536588.

BØKER I JULEGAVE?

Se Historielagets boktilbud:

www.sorum.historielag.no/boktilbud.cfm

SPESIALTILBUD

- 🌿 **Glomma gjennom Sørum - nå kr 300,-**
- 🌿 **Sørum under okkupasjonen 1940-45 - nå kr 150,-**
- 🌿 **Minner fra Frogner - nå kr 150,-**
- 🌿 **Blaker, Skansen og Skolen - nå kr 150,-**
- 🌿 **Årbøker fra Romerike Historielag for årene 1998, 2001, 2005 og 2009 - nå kr 150,- pr. stk.**

Nett-kjøp: Bøkene kan bestilles via "Kontakt oss"- skjemaet. Vær nøye med at bestillingen er korrekt utfylt med navn, adresse og hva som bestilles.

Hvis boka kan leveres i Sørum eller i umiddelbar nærhet av Sørum (5 km), leverer vi boka portofritt på døra eller i postkassa hos deg. For øvrig sender vi den i posten, og da kommer porto iht. ordinære portotakster i tillegg. Vi leverer/sender boka så snart som mulig. Faktura vedlegges, med betalingsfrist 10 dager.

Kontant-kjøp: Bøkene kan også kjøpes kontant for umiddelbar levering hos bokansvarlig Kåre Alfred J. Bøhler. Han kan kontaktes på mobil 938 76 365, e-post alfrebo@online.no eller adresse Bøler Nedre, Aasgaardvegen 230, 1923 Sørum. Levering avtales direkte med han.

Sørum Bygdebok – de 5 første bind

Foto alle bygdebøker: Anders Henriksen

Bind 1: Lørenfallet, Vølneberg og Fosserud kretser

Bind 2: Midtbygda

Bind 3: Sanden – Sørumsand

Bind 4: Vesterskaun, sørøstre del av Frogner

Bind 5: Frogner

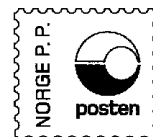
Pris ved kjøp av enkeltbind er kr. 850,- + porto for forsendelse. Ved tegning av abonnement på hele serien (6 bind) er prisen pr. bind kr. 700,-.

Er du interessert i å kjøpe enkeltbind eller bli abonnent nå, ta kontakt med Helge Hoel, mobil: 90118624, epost: helge.hoel@edb.com

GODT SAGT

- 🌿 Et vennlig ord koster ingenting, og er allikevel den skjønneste av alle gaver.
- 🌿 Jeg får så veke hender når søvnen faller på: Takk for i dag, og takk for det store i det små. *Einar Skjæraasen*

Returadresse:
Blaker og Sørum Historielag
Postboks 72
1921 Sørumsand

ISSN 1894-8154

STØTT VÅRE SPONSORER – DE STØTTER OSS!

Telefon 63 86 80 60 - www.tbinstallasjon.no

www.nilsen-info.no/soerum

www.advokat-hagen.no

www.blakersparebank.no

www.aeas.no

Nordfonn – Fokus Butikksenter, Sørumsand
Telefon 63 86 60 70, epost nordfonn@interoptik.no

